
ODLIŠNÉ ZPŮSOBY PREZENTACE HISTORICKÉHO TÉMATU V ČESKÝCH A ZAHRANIČNÍCH UČEBNICÍCH DĚJEPISU: MNICHOVSKÁ KRIZE 1938

Denisa Labischová

Článek obsahuje výsledky komparativní analýzy českých a zahraničních učebnic dějepisu, zaměřené na srovnání odlišných způsobů prezentace vybraného historického tématu – mnichovské krize 1938. Sledovány byly jednak proměny v pojetí a interpretaci této klíčové události v českých učebnicích vydaných v posledních třiceti letech, jednak pohled na mnichovskou krizi a její hodnocení v učebnicích několika evropských zemí. Výzkum byl realizován metodou kvalitativní obsahové analýzy, kritérii srovnání byly rozsah textu, výběr faktografie (osobnosti, letopočty ad.), interpretace a hodnocení této historické události, práce s historickými prameny, využití didaktických médií a celková úroveň didaktického zpracování tématu mnichovské krize (učební úlohy, náměty pro problémové a projektové vyučování apod.).

Klíčové a kontroverzní historické události jsou ve výuce dějepisu interpretovány a hodnoceny v různých dobách a v různých zemích často velmi odlišně nejen v závislosti na aktuálním politickém režimu či na státní ideologii, ale také na v dané době preferovaných způsobech pojetí výkladu, včetně akcentace jednotlivých historických a společenských dimenzí¹ a didaktického využití konkrétních vyučovacích metod. Danou skutečnost velmi dobře dokumentují učebnice dějepisu, definované jako základní edukační média. Jsou teoretickými kurikulárními materiály, a tedy nositeli vzdělávacího obsahu, a jejich vědecká analýza umožňuje identifikaci hlavních rysů didaktického zpracování historických témat se zaměřením na interpretační rovinu.

Tato studie přináší výsledky výzkumu učebnicového pojetí mnichovské krize 1938, jejíž význam pro československý i celosvětový historický vývoj je po více než osmdesáti letech zřejmý. Těžiště komparativní analýzy spočívalo ve dvou oblastech. Jednak byly srovnány české učebnice dějepisu vydané po roce 1989 do současnosti s odkazem na interpretaci této významné historické

¹ Tento článek vznikl s podporou projektu Erasmus+ NAETINEM, č. 2019-1-CZ01-KA203-061227.

události v učebnicích z předlistopadového období, jednak byla prezentace tématu v současných českých učebnicích komparována s příslušnými kapitolami v učebnicích vybraných evropských zemí. Záměrně byly zvoleny země, jejich představitelé podepsali 29. září 1938 mnichovskou dohodu (Francie a Itálie), a dále Rakousko, které se po anšlusu v březnu 1938 stalo součástí Německé říše. Dílčí výsledky analýzy britských a německých učebnic (tedy zemí, které měly u podpisu mnichovské dohody rovněž své zastoupení) byly publikovány v roce 2020, a proto jsou v této studii uvedena pouze hlavní výzkumná zjištění (Labischová, 2020).

1 Cíle a metodologie výzkumu

Cílem výzkumu bylo:

- zjistit, jaké posuny v pojetí tématu mnichovská krize 1938 zaznamenaly české učebnice dějepisu vydané po roce 1989 (diachronní přístup);
- zjistit, čím se vyznačuje prezentace tohoto tématu v dějepisných učebnicích vybraných evropských zemí (synchronní přístup);
- srovnat hlavní tendence a charakteristiky analyzovaných učebnic v obsahovém a didaktickém zpracování tématu Mnichov 1938.

Ve výzkumu učebnic dějepisu byly v minulosti využívány kvantitativní i kvalitativní výzkumné postupy (Morand, 2011; Holmgren & Lindmark, 2011; Fischer-Dardai & Kojanitz, 2011). V tomto textu byla zvolena kvalitativní obsahová analýza (Gavora, 2000; Scherer, 2004), která se osvědčila v oborově didaktických výzkumech dějepisných učebnic realizovaných v českém prostředí (přehledově Gracová, 2013). Kvalitativní metoda výzkumu učebnic je vhodná pro hlubší analýzu obsahového i didaktického pojetí vybraného tematického celku a opírá se o soubor kritérií:

I. Obsahové aspekty výkladu	
1.	výskyt samostatných kapitol, rozsah textu
2.	prezentovaná faktografie (jména, letopočty, geografické údaje)
3.	interpretace historických jevů a procesů
4.	celkové hodnocení příčin, důsledků a významu události
5.	absence či chybná prezentace historických informací
II. Metodické aspekty výkladu	
6.	analýza textových didaktických médií

7.	analýza vizuálních didaktických médií
8.	analýza grafických didaktických médií
9.	učební úlohy, kreativní činnosti, náměty k diskuzi, projekty

Tabulka 1. Kritéria obsahové analýzy učebnic dějepisu

Zkoumaný soubor zahrnoval celkem 24 učebnic dějepisu určených žákům vyššího sekundárního stupně vzdělávání, studujících na všeobecně zaměřených středních školách (např. na gymnáziích), z toho 4 české, 6 francouzských, 7 italských a 7 rakouských.¹

2 Obraz mnichovské krize 1938 v českých učebnicích

V českém prostředí znamená rok 1938 a historické události vedoucí k podpisu mnichovské dohody (tzv. mnichovská krize) jeden z nejvýznamnějších mezníků moderní historie. Je zřejmé, že prezentace tohoto tématu v učebnicích vydávaných v éře mezi lety 1948–1989 byla silně ideologicky determinována. Tuto skutečnost dokládá analýza československých dějepisných učebnic, kterou v roce 2003 realizoval Zdeněk Beneš. Ve své studii autor konstatuje, že u pojetí mnichovské krize je možno sledovat určité posuny. Ihned po druhé světové válce, v padesátých letech, ale také v době tzv. normalizace (po okupaci Československa roku 1968) byl Mnichov vykreslován silně emotivně a byl interpretován jako obrovské trauma pro celý národ a jako zrádčivý čin ze strany představitelů západních mocností i ze strany domácích zrádců, především příslušníků Hlinkovy slovenské lidové strany. Ve druhé polovině sedmdesátých let a v letech osmdesátých se pak začal postupně prosazovat umírněnější a věcnější obraz událostí, který zasazoval vývoj událostí do mezinárodně-politického kontextu a zohledňoval reálné historické souvislosti (Beneš, 2003).

Česká učebnicová produkce po roce 1989 je pro vzdělávací obor dějepis velmi slabá, především středoškolské učebnice dlouhá léta vznikaly jen velmi sporadicky. K účelu analýzy byly vybrány celkem čtyři učebnice – dvě publikace z devadesátých let, tzv. Čornejova řada z počátku 21. století a dále nejnovější učebnice z nakladatelství Didaktis (2014).

Pro publikaci *Světové dějiny II* (1993) je příznačná snaha oprostit výklad od ideologické interpretace a pojímat československé události a vývoj dějin českých zemí obecně v kontextu dějin mezinárodních, což dokládá také její název. Mnichovské krizi zde není věnována

samostatná kapitola, téma je zařeno do rozsáhlé kapitoly *Politika kolektivní bezpečnosti proti politice appeasementu* a pojednává o něm deset odstavců textu. Výklad se vyznačuje velmi detailním popisem faktografie v chronologickém sledu událostí. Jako příčiny krize jsou uvedeny slabiny versailleského systému, prohlubující se mezinárodní izolace Československa, neúspěšné snahy o udržení Malé Dohody a o uzavření spojeneckého paktu s Německem, fašistické režimy v okolních zemích i aktivity henleinovského hnutí v československém pohraničí. Zdůrazněna je připravenost obyvatel a československé armády bránit státní území i vyvolání hluboká politické a morální krize po přijetí mnichovského diktátu. Celkové hodnocení událostí shrnuje věta: „Západní diplomacie se pyšnila tím, že v Mnichově zachránila mír, ale brzy se přesvědčila, že zvolila válku“ (s. 165). Můžeme si povšimnout, že autoři učebnice opakovaně používají označení *Anglie, anglický*, v později vydaných publikacích jsou již používány výhradně termíny *(Velká) Británie, britský*. Z hlediska didaktického a metodického zpracování se jedná de facto pouze o souvislý výkladový text, který není prokládán didaktickými médii ani učebními úlohami. Přiložena je jen oficiální fotografie představitelů čtyř velmocí po podpisu mnichovské dohody a mapa Československa v letech 1938–1939 s barevně vyznačenými územními ztrátami (Čapek, Pátek, & Zwettler, 1993: 163–165).

V roce 1995 vydaná publikace *Dějiny 20. století* obsahuje stručnější faktografické informace. Ani zde není událostem vymezena samostatná kapitola a průběh mnichovské krize je popsán chronologicky ve čtyřech odstavcích. Výklad se koncentruje na jednání západních velmocí – akcentováno je nedodržení spojenecké smlouvy ze strany Francie, která následovala britskou zahraniční politikou, pojem *appeasement* není v tomto kontextu přímo zmíněn. Vedle věcného popisu narazíme na emotivně zabarvené hodnocení: „ve válce nervů zvítězila agrese“ (s. 65). Z historických pramenů je očitován text mnichovské dohody, není však doplněn otázkami a úkoly pro žáky (Kuklík & Kuklík, 1995: 64–66).

Kolektiv Petra Čorneje vydal v letech 2001–2002 čtyřdílnou učebnici *Dějepis*, nejnovější dějiny zpracovali autoři publikace z roku 1998, téma vývoje v Československu roku 1938 je pojednáno na necelých šesti stranách textu. Podobně jako v dalších učebnicích je kriticky hodnocena naivní politika usmírování, kdy vlády Velké Británie a Francie „blábově doufaly, že se jim smířlivým postupem podaří uchránit mír“ (s. 49). Příčiny jsou spatřovány také v napjaté

vnitropolitické situaci v pohraničí, jakož i v činnosti Hlinkovy slovenské lidové strany. Větší prostor než v jiných učebnicích je věnován připravenosti československé armády bránit zemi (uvedeny jsou konkrétní počty vojáků, zbraní, bojových letounů, existence kvalitního pohraničního opevnění i zájem veřejnosti o armádu projevující se finanční sbírkou ve výši 4 miliard korun). Vyzdviženy jsou také občanské, kulturní, společenské a mládežnické aktivity. V textu je vidět posun od velmi věcných, čistě faktografických informací k větší snaze autorů o hodnocení a interpretaci historických událostí. Např. X. všesokolský slet v létě 1938 (Sokol – tělovýchovná organizace) je charakterizován jako „jeden z vrcholných momentů spontánního občanského vyznání víry ve „svou republiku““ (s. 54). Ve vztahu k jednání v Mnichově použili autoři ustálený slovní obrat „o nás bez nás“. Patrně je rovněž zaměřeni na učební úlohy, které nevyžadují pouhou reprodukci znalostí, ale vybízejí k úvaze. Úkolem žáků je vyjádřit názor na politiku usmířování, uvést možnosti československé zahraniční politiky, objasnit nepřijatelnost tzv. karlovarských požadavků a vyvodit, v čem mnichovská dohoda porušovala mezinárodní právo (Kuklík & Kuklík, 2002: 49–54).

Koncepce učebnice *Moderní dějiny* (2014) striktně odděluje výkladový text v učebnicích od analytické části s úkoly pro žáky v pracovním sešitu. Učebnice obsahuje podrobné faktografické informace doplněné o několik rozšiřujících pasáží (*Krátkozraká důvěřivost* – názory S. Zweiga na politiku appeasementu, *Předurčený nástupce* – o E. Benešovi, vysvětlení geografického názvu Sudety, akce Freikorps, karlovarské požadavky, petice „Věrní zůstaneme“, text mnichovské dohody). Pozornost je věnována obrannému systému Československa a odhodlání obyvatelstva republiku bránit. Akcent je kladen na hodnocení významu – podkapitola *Mnichovský komplex* hodnotí podpis mnichovské dohody jako politický i morální krach demokratického systému a tehdejší společnost charakterizuje jako těžce otřesenou. Zmíněno je propagandistické zneužití „mnichovské zraedy“ představiteli komunistické strany v 50. letech (K. Gottwaldem, V. Kopeckým), kteří poukazovali na hlavního viníka Mnichova – československou politickou reprezentaci roku 1938. Autoři učebnice konstatují, že téma je dodnes předmětem živých diskuzí o tom, zda se mělo Československo bránit, zda se jednalo o zradu apod. K tématu mnichovské krize jsou připojeny tři mapy – politických režimů v Evropě, národnostního složení a územních ztrát Československa, a dále šest fotografií (např. vítání A. Hitlera v Sudetech, českoslovenští

občané poslouchající rozhlas, portrét E. Beneše, Daladier při podpisu dohody). K mapám ani k fotografiím se však neváží žádné otázky a úkoly. Otázky v učebnicích vyžadují většinou jen reprodukci textu, případně vysvětlení příčin a důsledků. Pracovní sešit zaměřuje úkoly pro žáky také na faktografii (oprava chybných informací v textu), obsahuje však také několik úkolů k analýze písemných historických pramenů. Jedná se výhradně o práci s textem (nejsou využita vizuální média) – interpretace novinových článků, vzpomínek politiků, pasáží z odborné historické literatury, statistik s výsledky voleb. Úkolem žáků je např. tvořit novinové titulky, popsat proměny v politice Sudetoněmecké strany, identifikovat faktory ovlivňující britský postoj k řešení sudetské krize a vystihnout podstatu tzv. mnichovského mýtu podněcovaného komunistickou propagandou (Čurda et al., 2014).

	Světové dějiny (1993)	Dějiny 20. století (1995)	Dějepis pro gymnázia (2002)	Moderní dějiny (2014)
A. Hitler	✓	✓	✓	✓
K. Henlein	✓	-	-	✓
K. H. Frank	✓	-	-	✓
V. Mastný	✓	-	-	-
M. Hodža	✓	-	-	✓
generál Syrový	✓	-	-	✓
lord Runciman	✓	-	-	✓
E. Beneš	✓	✓	✓	✓
K. Čapek	-	-	-	✓
N. Chamberlain	✓	✓	✓	✓
B. Mussolini	✓	✓	✓	✓
E. Daladier	✓	✓	✓	✓
F. D. Roosevelt	✓	-	-	-
24. 4. 1938	✓	-	✓	✓
20.–21. 5. 1938	✓	-	✓	květen 1938
12. 9. 1938	✓	-	-	✓
15. 9. 1938	✓	✓	✓	✓
19. 9. 1938	-	-	-	✓
21. 9. 1938	✓	-	-	-
22. 9. 1938	✓	✓	✓	✓
23. 9. 1938	✓	✓	✓	✓
29. 9. 1938	✓	✓	✓	✓
Karlovy Vary	✓	-	✓	✓
Berchtesgaden	✓	✓	✓	✓

Bad Godesberg	✓	✓	✓	✓
Mnichov	✓	✓	✓	✓

Tabulka 2. Výskyt faktografických pojmů v českých učebnicích

V tabulce 2 jsou uvedeny jednotlivé typy informací při výkladu tématu mnichovská krize v českých učebnicích dějepisu (jména, letopočty, geografické názvy). Je patrné, že nejstarší a nejnovější učebnice jsou faktografií, především letopočty, do značné míry předimenzovány a je otázkou, nakolik je toto množství informací přiměřené věku žáků.

3 Mnichovská krize 1938 v zahraničních učebnicích dějepisu

Analýzy zahraničních učebnic dějepisu je možno uvést odkazem na výzkum britských a německých učebnic pro vyšší stupeň sekundárního vzdělávání, jehož výsledky poukazují na významné diference v pojetí tématu mnichovské krize (Labischová, 2020).

Britské učebnice věnují dle výzkumu z roku 2020 problematice poměrně velký prostor, mnohdy v několikastránkových kapitolách. Centrální místo zaujímá osvětlení tzv. politiky appeasementu, přičemž je patrná snaha o multiperspektivní přístup (blíže Stradling, 2003), kdy jsou na základě historických pramenů (vyjádření soudobých politiků a žurnalistů) i hodnocení současných historiků stavěny do protikladu velmi rozdílné pohledy na vývoj událostí směřujících k podpisu mnichovské dohody. Žáci se tak už srovnávají, posuzují a vyhodnocují argumenty i jejich přesvědčivost a diskutují o nich. Co se týče výběru faktografie, je zdůrazňován více průběh politických jednání představitelů evropských velmocí než vnitropolitické události v Československu (např. jen výjimečně je uvedeno jméno prezidenta Edvarda Beneše). Významné místo zde zaujímají ikonografické prameny (fotografie, karikatury), které podobně jako textová média podněcují komparaci odlišných pohledů na situaci i vztěžení se do emocionálního prožívání obyčejných lidí (např. fotografie plačících Čechů v zabíraném pohraničí a sudetské Němky fanaticky vítající německé vojáky). Většina textů využívá také kartografické materiály (mapy s různou šíří geografického záběru – od zobrazení celé Evropy po detailní mapy sudetských oblastí) a statistické údaje (např. výsledky průzkumů veřejného mínění). Důraz je kladen obecně na podporu kreativních činností žáků. Co se týče

chybné prezentace informací, ojediněle se vyskytla zejména v kartografických materiálech, např. zkrácením hranic jednotlivých evropských států v říjnu 1938. Výsledky analýzy britských učebnic dějepisu ukazují, že autoři navazují na koncept učebnic z let 1995–2000 (Labischová, 2002) vycházející z dlouholeté didaktické tradice, stavějící na práci s historickými prameny a na rozvíjení kritického myšlení, komparace a multiperspektivity.

V německých učebnicích je mnichovské krizi vymezen mnohem menší prostor, obvykle jen dva až tři odstavce. Téma je většinou vřazené do širší kapitoly popisující vývoj německé zahraniční politiky v letech 1933–1939. Vyzdvíženy jsou zejména požadavky německé menšiny v Sudetech, právo na sebeurčení a omezování práv národnostních menšin v tehdejší Československu. Mnichovské události jsou spojovány s politikou appeasementu a s aktivitami Sudetoněmecké strany (SDP), financované z Berlína. Věcně chybné informace se v analyzovaných německých učebnicích nevyskytují. Ačkoliv je v německých učebnicích dějepisu obecně poměrně velký důraz kladen na analýzu a interpretaci historických pramenů, vztahuje se k dané problematice jen malé množství textových či ikonografických materiálů (v několika učebnicích je otištěna známá fotografie Chamberlaina vracejícího se po podpisu mnichovské dohody do Londýna, naopak nejsou využívány karikatury či plakáty). Vzhledem k omezenému rozsahu textu jsou učební úlohy vyžadující vyšší kognitivní operace žáků spíše ojedinělé, z těch nejzajímavějších je možno zmínit např. úvahu o oprávněnosti vyjednávání Francie a Británie s Hitlerem „na úkor“ Československa, srovnání postojů Chamberlaina a Churchilla ve vztahu k mnichovským událostem, vysvětlení souvislostí s versailleskou smlouvou, diskuzi o výrocích různých politiků či psaní novinových zpráv o obsazení Sudet v roce 1938 (Labischová, 2020).

3.1 *Francouzské učebnice*

První Československá republika a Francie budovaly dlouhodobě těsné diplomatické vztahy a v letech 1924 a 1925 podepsaly bilaterální spojenecké smlouvy. Příklon Francie k britské politice appeasementu na konci třicátých let však znamenal postupné rozvolnění spojeneckých vazeb a českoslovenští představitelé se již nemohli spoléhat na politiku kolektivní bezpečnosti, slovy Georgese Bonnetta: „*Francie nepovede válku kvůli Sudetům*“ (Dejmek, 2002: 275).

Z analýzy francouzských učebnic vyplývá, že autoři věnují událostem v Československu v roce 1938 poměrně omezený prostor. Pouze v učebnici *Histoire 1re S* je téma rozpracováno v samostatné kapitole *La crise tchéquie (Česká krize)* na dvou stranách, a to společně s vývojem do vzniku Protektorátu Čechy a Morava v březnu 1939. Základní informace jsou v této publikaci velice stručné – pouze v jednom odstavci je shrnuto, že saintgermainská smlouva z roku 1919 byla porušena a že na mnichovské konferenci v září 1938 bylo rozhodnuto o zabrání Sudet Hitlerem. Jména dalších aktérů jednání v Mnichově (Chamberlaina, Daladiera, Mussoliniho) základní text neuvádí. Celkově stojí v centru zájmu Hitlerova agresivní politika a události jsou interpretovány jako důsledek mocenských ambicí hitlerovského Německa a rozpínavosti totalitarismu. K výkladu jsou připojeny dva písemné prameny (Hitlerova řeč v Berlíně 24. 9. 1938 a text mnichovské dohody) a dvě fotografie (německé ženy vítající vojáky v Sudetech v říjnu 1938 a Pražané zklamaně přihlížející příchodu německých vojáků do Prahy v březnu 1939). Dále je zde otiskována mapa znázorňující československé územní ztráty s vyznačením oblastí s převahou obyvatel německé, polské a maďarské národnosti. Na mapě jsou uvedena data 1. 10. (obsazení Sudet Německem), 2. 10. (polský zábor Těšínska), 3. 11. (obsazení jižního Slovenska Maďarskem) a 4. 11. jako autonomie Podkarpatské Rusi (jedná se o chybný údaj, neboť autonomie byla vyhlášena 11. 10. a uzákoněna 22. 11.). Úkolem žáků je na základě daných pramenů objasnit, proč si Hitler nárokoval Sudety, co bylo obsahem mnichovské dohody a srovnat rozdíly v postojích obyvatel na fotografiích (Ancel-Géry, 2013: 82–83). K tématu se váže také kapitola *Les totalitarismes face aux démocraties libérales (Totalita tváří v tvář liberálním demokraciím)*, v níž jsou srovnány hlavní znaky těchto odlišných politických režimů s odkazy na konkrétní dějinné souvislosti (tamtéž: 94–95). V textu mnichovská dohoda konkrétně uvedena není, je však připojena oficiální fotografie všech čtyř signatářů dokumentu. Systemizace poznatků z oblasti mezinárodních vztahů v Evropě je graficky znázorněna dvěma schématy, v jejichž centru je situován pojem *Německo* a v nichž je zařazen také podpis mnichovské dohody jako jeden z milníků na cestě do války (Ancel-Géry, 2013: 95).

Obdobný název kapitoly *Les totalitarismes face aux démocraties (Totalita tváří v tvář demokraciím)* volí také autoři další učebnice. V ní je popsán

vývoj v Evropě od války ve Španělsku po začátek druhé světové války a mnichovské krizi je vymezeno pouze několik řádků v rozšiřujícím textu. Na základě citace názorů Léona Bluma zveřejněných v tisku dne 20. 9. 1938 mají žáci vystihnout podstatu Blumova postoje a vysvětlit, jak západní mocnosti reagovaly na Hitlerovy územní požadavky v Sudetech (Airau, 2011: 174–175).

Historický kontext, narůstající Hitlerovy mocenské ambice v Evropě a nevyhnutelnost války popisují jiné analyzované učebnice. Konkrétní informace o podpisu mnichovské dohody v nich buď nejsou uvedeny, nebo je zařazena jen stručná zmínka o podpisu mnichovské dohody v chronologickém přehledu evropských událostí. Všechny učebnice obsahují mapu zobrazující situaci v Evropě na konci třicátých let s vyznačením Sudet (Fleury, 2010: 175; Billard, 2011: 159; Braun, 2008: 301; Lambin, 2007: 281).

Analýza francouzských učebnic dějepisu ukazuje, že reflexe historického vývoje vedoucího k podpisu mnichovské dohody spočívá především v popisu Hitlerovských mocenských ambic a v zdůraznění kontrastu mezi totalitarismem a liberální demokracií. Připojení Sudet k Německé říši je obvykle zařazené do textu jako jeden z kroků v naplňování Hitlerovské agrese. V učebnicích není v souvislosti s mnichovskými událostmi vůbec tematizována politika appeasementu, není zmíněno dlouholeté československo-francouzské spojení a politická jednání představitelů Velké Británie a Francie jsou zcela odsunuta do pozadí. Přímo ve vztahu k mnichovské krizi obsahují francouzské učební texty jen minimum učebních úloh pro žáky – francouzské učebnice se přitom obecně vyznačují velkým akcentem na práci s historickými prameny, zejména písemnými, na interpretaci statistických údajů a na komparaci různých informačních zdrojů (Labischová, 2014).

3.2 Italské učebnice

Všechny analyzované italské učebnice mají jednotnou koncepci v pojetí historického vývoje v 30. letech a okolností vedoucích k podpisu mnichovské dohody. Téma je zpracováno v jednom až dvou odstavcích v rámci kapitoly popisující vývoj politických událostí v Evropě v letech 1933–1939, jsou tedy podobně stručné, jako učebnice německé či francouzské. Jádrem informací jsou Hitlerovy územní nároky na příhraniční oblast Československa (Sudety) s početnou německy mluvící menšinou. Pověšimnout si můžeme, že je více zdůrazněna zprostředkovatelská úloha Mussoliniho a informace

o tom, že Mussolini převzal iniciativu a na žádost Nevilla Chamberlaina jednání v Mnichově v září roku 1938 svolal (Banti, 2008: 438; Stumpo, 2010: 167).

Na rozdíl od učebnic vydaných v Německu a ve Francii obsahují italské publikace obvykle alespoň jednu větu o tom, že představitelé Československa nebyli k jednání přizváni (Banti, 2008: 438; Calvani, 2009: 85; Griguolo & Fabris, 2011: 214).

Ačkoliv není ve zkoumaných učebnicích přímo v kapitole zahrnující mnichovskou krizi zahrnut pojem *appeasement*, všímají si autoři často snah o zachování míru za každou cenu, které zosobňoval ministerský předseda Chamberlain, i odmítavých reakcí jak britské veřejnosti, tak politiků, především Winstona Churchilla. Například v učebnici *Finestre sulla storia* je otištěn známý Churchillův výrok: „*You were given the choice between war and dishonour. You chose dishonour, and you will have war*“ (Calvani, 2009: 85). Jiná publikace využívá britský plakát proti politice appeasementu s nápisem *Czechoslovakia will live again* (Bresich & Fiorio, 2010: 224). S pojmem *appeasement* se žáci setkávají většinou v spojitosti s francouzskou a britskou politikou třicátých let 20. století obecně, není vztažen přímo k mnichovské krizi, jako je tomu v učebnicích britských.

Co se týče využití kartografického materiálu, s výjimkou jedné publikace (Vicari, 2011) obsahují všechny učebnice shodně mapu Evropy v letech 1938–1939 se znázorněnými územními zisky Třetí říše, kde je v rámci Československa vyznačena oblast tzv. Sudet. V tomto kontextu je potřeba upozornit na výrazně zkrácené vedení československé státní hranice v učebnici *Il senso del tempo* (obrázek 2).

Italské učebnice jsou výrazně postaveny na výkladovém textu, mají tedy tzv. narativní charakter, a obsahují jen malé množství učebních úloh pro žáky (Griguolo & Fabris, 2011: 215). Ani v jednom případě se nepracuje s historickými prameny. Jsou-li zařazeny úkoly k práci s textem, jedná se o výkladový text v učebnici, kdy mají žáci např. podtrhnout, co stanovovala mnichovská dohoda.

Didaktická média (fotografie apod.) plní většinou častě ilustrativní funkci a záleží na jednotlivých učitelích, jak s nimi budou pracovat a jakým souborem otázek pro žáky je doplní. Nejčastěji volí autoři analyzovaných učebnic oficiální fotografie aktérů mnichovského jednání a italského ministra zahraničních věcí (Hitler, Mussolini, Chamberlain, Daladier, Hitler, Mussolini, Ciano). V jednom případě je zařazena známá fotografie zachycující Chamberlaina na londýnském letišti po návratu z Mnichova, slovní popis ke snímku

však spojení s mnichovskou konferencí neobsahuje a tato fotografie je součástí jiné kapitoly (Griguolo & Fabris, 2011: 221).

Obrázek 2. Zkreslené vyznačení hranic českých zemí v letech 1938–1939 (Banti, 2008: 438).

3. 3 Rakouské učebnice

Většina analyzovaných rakouských učebnic dějepisu určená žákům vyššího stupně sekundárního vzdělávání je výrazně zaměřena na rozvíjení kompetencí historického myšlení. Jsou v nich tedy zařazeny samostatné kapitoly věnované upevňování a prohlubování dovedností analyzovat a kriticky hodnotit historické prameny a další edukační zdroje (fotografie, plakáty, hrané filmy, propagandistické materiály, statistiky), např. v pasážích nazvaných *Kompetenztraining* v učebnicové řadě *Netzwerk Geschichte & Politik* (2009). Vedle toho jsou rakouské učebnice pojaty v souladu s moderními trendy a věnují se vedle tzv. velkých dějin také např. historii ženské emancipace, každodennímu životu a mužů v různých epochách, proměnám rodiny a dětství či školství a vzdělávání. Co se však týče popisu mnichovské

krize, není tento didaktický potenciál příliš využit a obdobně jako učebnice německé, francouzské či italské obsahují rakouské texty jen stručné faktografické informace o událostech v Československu roku 1938 v rozsahu jednoho až dvou odstavců, zařazené většinou v kapitole pojednávající o německé agresivní politice ve 30. letech 20. století, např. *Der 2. Weltkrieg – Katastrophe der Weltgeschichte / 2. světová válka – katastrofa světových dějin* (Lemberger, 2012: 46), *Aggression und Kriegsbeginn / Agrese a počátek války* (Donhauser & Bernlochner, 2009: 64). Faktografie týkající se mnichovských událostí je většinou zakomponována společně s dalšími historickými mezníky do vývojové linie evropských dějin od nástupu Hitlera k moci, přes obsazení demilitarizovaného pásma v Porýní, španělskou občanskou válku, anšlus Rakouska, mnichovskou konferenci, obsazení zbytku Československa po napadení Polska. Uvedeny jsou shodně především Hitlerovy územní nároky v sudetské oblasti s odvoláním na právo na sebeurčení německého obyvatelstva žijícího v pohraničních oblastech Československa. Na rozdíl od učebnic jiných zemí najdeme v rakouských učebnicích heslo „heim ins Reich“ (Vogel & Strasser, 2009: 62; Voelka et al., 2010: 50), ve všech textech je pak zdůrazněno nepřizvání představitelů Československa na jednání v Mnichově.

Pojem appeasement není použit ve spojení s mnichovskými událostmi ve všech rakouských učebnicích, autoři některých z nich zvolili místo něj německý ekvivalent *Beschmichtigungspolitik – politika usmířování* (Gidl, 2012: 57; Monyk et al., 2010: 62), případně popsali politiku ústupků ze strany Velké Británie a Francie na příkladech konkrétních politických kroků, ať již se jednalo o absenci důraznější reakce po německém obsazení demilitarizované části Porýní v roce 1936, označení anšlusu Rakouska za vnitřní záležitost země, či právě svolení s odstoupením československého území Hitlerovi na podzim 1938 – *Frieden um jeden Preis / Mír za každou cenu* (Lemberger, 2012: 46).

Většina učebnic zahrnuje obdobnou mapu jako učebnice vydané v jiných zemích zobrazující německé územní zisky ve druhé polovině 30. let. Publikace *Durch die Vergangenheit zur Gegenwart* přináší navíc vyznačení různých politických režimů v evropských státech – Československo zde figuruje jako jediná parlamentní demokracie ve střední Evropě (Lemberger, 2012: 47), v učebnicích *Geschichte und Geschehen* mohou žáci zase z mapy vyčíst, že vedle německého obsazení Sudet v říjnu 1938 zabralo o měsíc později také Maďarsko

jižní část Slovenska (Donhauser & Bernlochner, 2009: 66), což v dalších učebnicích obsaženo není.

Ve vztahu k mnichovské krizi nenajdeme v rakouských učebnicích v naprosté většině vůbec žádný ikonografický materiál ani písemné dokumenty. Výjimku představuje pouze učebnice *Durch die Zeiten*, v níž je otištěna jednak oficiální fotografie účastníků mnichovské konference, jednak soubor čtyř snímků vybízející ke kritickému myšlení (dvě z Chebu 1938, dvě z Prahy 1939). Jsou na nich zachyceny odlišné emoce německy mluvícího a českého obyvatelstva, přičemž úkolem žáků je snímky srovnat a zdůvodnit odlišné nálady česky a německy hovořících občanů (Vogel & Strasser, 2009: 63–64).

Co se týče učebních úloh, převažují otázky směřující k reprodukci znalostí a jednoduchým myšlenkovým operacím (např. přiřadit letopočty k událostem na časové ose, vysvětlit, jak chtěly západní mocnosti zajistit mír v Evropě, najít pojmy v křížovce / osmisměrce, vyjít z mapy, která území Hitler obsadil a vyznačit Sudety na slepé mapě, zopakovat si, kdy se sudetští Němci v Sudetech usídlili apod.). Ojedinele najdeme také úkoly vztahující se k interpretaci a hodnocení událostí. Žáci mají kupříkladu vysvětlit cíle, možnosti a hrozby politiky appeasementu a vyhledat argumenty, proč je téma dodnes kontroverzně nahlíženo jak politiky, tak veřejností (Donhauser & Bernlochner, 2009: 67). Podnětná je kreativní aktivita vybízející žáky k multiperspektivnímu chápání historických událostí, kdy v rámci skupinové aktivity žáci tvoří krátké zprávy a v nich popisují evropský vývoj v letech 1938/39 z pohledu Německa, Rakouska, Československa, Polska, Británie a USA (Hofer & Paireder, 2012: 57).

4 Závěr – komparace

Cílem komparativní studie bylo (1) postihnout posuny v pojetí tématu mnichovská krize 1938 v českých učebnicích vydaných po roce 1989 (od devadesátých let 20. století do současnosti), (2) identifikovat shody a odlišnosti v obsahovém a didaktickém zpracování tohoto tématu v dějepisných učebnicích vybraných evropských zemí a (3) srovnat hlavní tendence a charakteristiky všech zkoumaných učebních materiálů.

Diachronní zkoumání čtyř vybraných českých učebnic ukazuje, že velký akcent kladou autoři na syntézu faktografie a na detailní výklad chronologicky řazených událostí. Příčiny silného akcentu na fakta je

možno spatřovat především u nejstarší učebnice ve snaze nahradit ideologickou zátěž školních materiálů vydaných v období komunistického režimu, pro nějž byl příznačný stranický dohled nad vzděláváním, věcnými informacemi. Z naší analýzy vyplývá, že tato faktografická předimenzovanost učebnic přetrvává do značné míry dodnes a i v nejnověji vydané učebnici je uvedeno množství pojmů, jmen a letopočtů.

Přílišný důraz na znalosti a upozadění dovedností je často vytýkán výuce dějepisu v České republice obecně a je otázkou, nakolik se zamýšlená redukce vzdělávacího obsahu (učiva) v připravované revizi kurikula projeví také v koncepci učebnic. Komparativní analýza dále ukázala, že došlo k posunům zejména v rovině interpretace a hodnocení a učebnice z roku 2014 tematizuje také politickou instrumentalizaci dějin v poválečném Československu (zneužití mnichovského mýtu komunistickou propagandou).

Velkým nedostatkem všech analyzovaných českých učebnic je absence strukturované analýzy vizuálních a grafických médií pomocí souboru otázek a úkolů pro žáky. K fotografiím a mapám se tudíž nevztahují žádné učební úlohy a plní pouze ilustrativní funkci. Z didaktických médií nejsou využívány karikatury, plakáty ani statistiky prezentované v grafech, jsou jen minimálně podporovány produktivní a kreativní činnosti, skupinová práce, dovednost argumentace, badatelsky orientované (inquiry based) aktivity a výukové projekty. Autoři českých učebnic vůbec nevyužívají osobní příběhy. Nejsou v nich přiblíženy osudy sudetských obyvatel, kteří ztratili své domovy a byli nuceni se narychlo odstěhovat do československého vnitrozemí. Právě příběhy sehrávají významnou roli v emoční rovině historického vědomí, rozvíjejí u žáků schopnost empatie a vedou k pochopení zklamání velké části československé veřejnosti v říjnu 1938.

Při srovnání britských, německých, francouzských, italských a rakouských učebnic dějepisu je zřejmé, že se britské texty v mnoha ohledech vymykají z jinak dosti podobného pojetí tématu mnichovské krize. Britské učebnice jsou silně zaměřeny na rozvíjení kompetencí historického myšlení, na kritickou reflexi historických událostí, na nahlížení na historické jevy z různých úhlů pohledu a na prohlubování argumentačních dovedností žáků, a to i ve vztahu k událostem v Československu 1938. Nedílnou součástí dějepisného vyučování, a tedy i školních učebnic, je práce s historickými prameny různé provenience, včetně ikonografických. Na rozdíl od učebnic

jiných zemí je v britských publikacích věnován tématu mnichovské krize velký prostor, i několik stran textu. Ústředním pojmem je zejména appeasement a komparace odlišných pohledů soudobých novinářů, politiků i dnešních historiků na politiku zosobňovanou Chamberlainem.

V naprosté většině učebnic vydaných v Německu, Francii, Itálii a v Rakousku je téma mnichovských událostí zakomponováno do kapitoly věnované agresivní politice nacistické Říše v průběhu 30. let 20. století, je mu vymezeno zpravidla několik řádků, maximálně dva odstavce textu. Shodně jsou uvedeny Hitlerovy územní požadavky v československém pohraničí (v Sudetech) a odkaz na právo německy mluvících obyvatel na sebeurčení.

Patrná jsou jistá interpretační specifika učebnic jednotlivých zemí. Ve francouzských učebnicích je zdůrazněna především Hitlerova výbojná politika jako hlavní viník událostí a kontrast demokratických a autoritářských režimů. Naopak poněkud potlačena je role francouzského představitele Daladiera (mnohé učebnice jeho jméno jako účastníka mnichovských jednání vůbec neuvádějí) a autoři nezmiňují ani dřívější francouzsko-československé spojení. V souvislosti s Mnichovem pak není ve francouzských učebnicích uveden ani pojem appeasement.

Italské učebnice se vyznačují jednotnou koncepcí vzdělávacího obsahu, asi nejvíce z analyzovaných textů kladou akcent spíše na chronologický přehled událostí než na práci s historickými prameny. Častěji než v učebnicích jiných zemí je zmíněna Mussoliniho zprostředkovatelská role při svolání mnichovské konference. Většina italských učebnic dále přináší informaci o tom, že představitelé tehdejšího Československa nebyli na konferenci pozváni a o odtržení Sudet se rozhodlo bez jejich souhlasu.

Absence československých politiků na mnichovských jednáních je zmíněna také v některých rakouských učebnicích, nikoliv však ve všech. Informace týkající se mnichovské krize jsou také zde dosti stručné a až na výjimky nejsou propojeny a učebními úlohami zaměřenými na vyšší kognitivní operace žáků. Je nutno poznamenat, že autoři rakouských učebnic sice zařazují do svých textů čtené kapitoly a pasáže, které vedou k analýze a interpretaci pramenů, zohledňují rovinu každodennosti a osobních příběhů a akcentují také tzv. case studies, jsou však preferována jiná témata než mnichovská krize, např. anšlus Rakouska v roce 1938.

Faktografické chyby se v zahraničních učebních prakticky nevyskytují, ojediněle jsou identifikovatelné na mapách, ať již při zkresleném zaznačení státních hranic či jde o nesprávné informace v legendě.

Z komparativní analýzy vyplývá, že i přes určité shodnosti se učebnice vydané v různých evropských zemích z hlediska obsahového a didaktického zpracování tématu mnichovské krize liší. Je zřejmé, že není možno zcela opustit tento „národní“ narativ a odlišný pohled na kontroverzní události evropské historie, což koresponduje také s moderními didaktickými trendy, především s principem multiperspektivity. Cílem oborově didaktického výzkumu by se mělo stát především důkladné poznání těchto různých perspektiv a obrazů minulosti, jaký je v různých zemích předáván nejmladší generaci.

Notes

¹ Při výběru zahraničních učebnic bylo využito mezinárodního knižního fondu ve výzkumném *Georg-Eckert-Institut/Leibniz-Institut für International Textbook Research* v německém Braunschweigu.